

Ահա այդ Գրադարանում է, որ փոքր յիշում է Թեոդոր Մոպսուեստացու կամ Մամուեստացու, ինչպես մերոնք էին ասում, մի գործը հետեւեալ խօսքերով, որ բերում ենք «մրոջապէս, բնագրի հետ տալով եւ բառացի թարգմանութիւնը»:

Bib. Photii. 81 (P. G. 103, col. 231).

Θεοδώρου προσβυτέρου

Թեոդոր Երեցի

περὶ τῆς ἐν Περσίδι μα-
γικῆς ἐν λόγοις γ'. Ἀνε-
γνώσθη βιβλιδάριον Θεοδώ-
ρου περὶ τῆς ἐν Περσίδι μα-
γικῆς καὶ τίς ἦ τῆς διὰ
εὐσεβείας διαφορὰ ἐν λόγοις
τοῖσι.

Προσφωνεῖ δὲ αὐτοὺς πρὸς
Μαστούβιον ἐξ Ἀρμενίας
ὁμοῦμενον, χωρεπίσκοπον
δὲ τυγχάνοντα.

Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ
λόγῳ προστίθεται τὸ μαγὸν
Περσῶν δόγμα, ὃ Ζαράδης
εἰσηγήσατο, ἥτοι περὶ τοῦ
Ζουρουάμ, οὗ ἀρχηγὸν πάν-
των εἰσάγει, οὗ καὶ Τύχην
καλεῖ καὶ ὅτι σπένδων, ἵνα
τέκη, τὸν Ὀρμίσδαν, ἔτεκεν
ἐκεῖνον καὶ τὸν Σατανᾶν
καὶ περὶ αὐτῶν αἰμομιξίας.

Καὶ ἁπλῶς τὸ δυσσεβὲς
καὶ ὑπέραισχρον δόγμα κα-
τὰ λέξιν ἐκθῆς ἀνασκευάζει
ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ.

Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς δυοῖ
λόγοις τὰ περὶ τῆς εὐσεβοῦς
διέοργηται πίστεως, ἀπὸ τῆς
κοσμογονίας ἀρχάμενος, καὶ
περὶ αὐτῆς τῆς χάριτος
ὁμοίως καὶ ἐπιτροχάδην
διελθὼν.

Ὅστις δὲ Θεόδωρος ὁ
Μοινοεστίας εἶναι δοκεῖ
τὴν δὲ γὰρ Νεστορίον αἰρεσιν
καὶ μάλιστα ἐν τῷ τρίτῳ
λόγῳ κρατύνων προαναφω-
νεί, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁμαρ-
τωλῶν ἀποκατάστασιν τερα-
τεύεται.

Այս տողերը խիստ թանգարժեք են հայ գրականության համար: Կարելի է Թեոդորի երկի ոչ միայն բովանդակությունն ինքն լստ

Յաղագս որ ի Պարսս մագուսեան, ի ճառս երիս. Կարդայել եմ Թեոդորի գիրքը յաղագս որ ի Պարսս մագուսեան եւ զինչ որ ի բարեպաշտ հաւատող զսնադանութիւն <նորս>, յերիս ճառս:

Ուղղուած են նրանք առ Մամուրիոս ծագումով Հայաստանից եւ ինքն բորեպակոպոս:

Առաջին ճառում խօսում է պարսից պիղծ կրօնի մասին, որ մոծել է ջադադը, այն է ջրուանի մասին, ուրն սմէն բանի սկզբնագաստ՝ ու է զնում եւ որին անուանում է նաեւ բախտ: Եւ թէ ինչպէս յաշտ էր անում, որ ծնի Որմզդին, ծնում է եւ աստուծային: Եւ նրանց արենապղծութեան մասին:

Մի խօսքով ամբարիշտ եւ գարշելի կրօնը մէջ բերելով հերքում է առաջին ճառում:

Իսկ մնացեալ երկու ճառերում խօսում է բարեպաշտ հաւատի Լուսեան մասին, սկսելով աշխարհի արարչութիւնից, եւ նմանապէս խօսում է անցողակի նաեւ շնորհի մասին:

Այս Թեոդորեթում է որ Մոպսուեստացին է. որ վհետեւ Նեստորի աղանդի մասին մանաւանդ երբորդ ճառում հաստատապէս նախաբարող է հանդիսանում, այլեւ մեղաւորների վերականգման (արդարացման) մասին է բանադառնում:

ինքնեան, այլ եւ նորա հասցէն: Բովանդակութեանը կը դառնանք ուրիշ առթիւ մի այլ յօդուածում. այժմ կանգ առնենք երկրորդ կէտի, գրոթեան հասցէի վերայ:

Արդ յոյն պատրիարքը վկայում է, որ Թեոդորի գիրքը գրուած է եղել մի հայ քորեպակոպոսի համար եւ բարեբախտաբար չի մոռացել նշանակել նրա անունը: Արդեօք ով է այդ հայ եկեղեցականը, որի անունը հնչում է Mastoubios: Յիշենք, որ Թեոդոր Մամուեստացին մեռել է 428 թուին եւ եպիսկոպոս էր սկսուած 392 թ. մերձաւորապէս: Հայ գայրութեան ծանօթ անձը բնաւ չի վարանիր Mastoubiosին նշնայնելու Մաշթոցի, Թեոդորի ժամանակակից հայ իրականութեան ամենացայտուն ղեկի հետ: Հետեւապէս Մաստոսիւս ուղղելու է Մաստոսիւս կամ Մաստոսիւս: Անունն յոյնի καθολικοὶ τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας յօդուածում Մաշթոցի անունը հնչում է Μαστίτζη եւ Μαστή(ν)τζη (P. G. 132):

Յուշի ունենալով հայ գրականութեան հօր կրկնակի անունը թերեւս ոմանք գայթակղուին կալ դալու Մաստոսիւս, այսինքն Միսրոր: Սակայն, որքան հաւաստի է Մաշթոց անունը, նոյնքան երկրայելի է Միսրոր, աւելի ճիշդ Մեսրոպ: Հին մատենագիրները, կորիւն եւ Ղազար, գիտեն միայն Մաշթոց անունը. մինչդեռ խորհնացին է առաջինը, որ Մաշթոցի տ'ղ գոյծ է ածում Մեսրոպ: Ի՞նչ հիմ ունէր մեր պատմահայրը. անյայտ է. մինչեւ ինգրի պարզվել գերսդասելի է, անպայման, Մաշթոցը:

Նկատենք, որ թուղթ Պրովկիայ եպիսկոպոսի ունի Մաժդոց ընթերցումը, որը կարծես աւելի հին եւ ստոյգ ձեւն է եւ կարող է թեւադրել բառի ստուգաբանական ծագումը: Եթէ ընդունենք, որ Մաժդոցի նախնական հնչիւնը Մաժդոց է, ինչ որ անհաւանական չէ, իրաւամբ կ'որ զնք նշնայնել իրանական mazd-ak անուն հետ, հոյ-ոց փաղաքական, երեւի մասնկի յաւելումով:

1 Մաժդոցը հետագայում փոխում է Մաշդոցի: Ինչպէս Պրովկի պատասխանում, Գիրք թղթոց, էջ 9: Մաշդոց կաթողիկոսի թուղթ առ Կիրիւն, անդ. 180: Օձնեցու սակս ժողովոց, անդ. 220. Գագիկի թուղթ առ Ռոմանոս կայսր, անդ. 296:

Սոյն անունը կրում է եւ Ներսէս կաթողիկոսի ժամանակից հայ եպիսկոպոսներից միւրը՝ Մաշդոց Խորխոսանեաց եպս. անդ. 70, 73 եւ այլն:

Մաշդոց, դառնում է Մաշթոց, ոչ թ. չի ազդեցութեամբ: Ոց մասնիկը ծանօթ է եւ այլուստ, ինչպէս Տիր-ոց, Բար-ոց: Մաշթոցի խնամութիւնը Mazdakի հետ աւելի քան հաւանական է: Մաշդ-ոց եւ Մաժդ-ոց եւ Մազդ-ոց ձեւերի միջնորդութեամբ:

Պրոկլն ընդունելով հայ դեսպանութիւնը, քննում է ուշադրութեամբ նրանց թղթերը եւ պատրաստում պատասխան: Միեւնոյն ժամանակ հարկաւոր է նկատում դիմել Աղեքսանդրիայի եւ Անտիոքի պատրիարքներին եւ խնդրում որ նրանք եւս ստորագրեն հայերին ղրկելիք պատասխանը: Պրոկլն դիմումը յատուկ նամակով տանում է Անտիոք Թէոդոր անունով մի սարկաւագ: Յովհաննէս պատրիարքն իր եպիսկոպոսների հաւանութեամբ ստորագրում է թուղթը:

Մի այլ սարկաւագ վասիլ անունով նոյն յանձնարարականով ուղարկում է Աղեքսանդրիա եւ բերում է Կիւրեղի պատասխանը:

Մինչ այն պատրիարքն արդէն ղրկած է լինում իր դաւանաբանական թուղթը հայերին: Ինչպէս երեւում է, Պրոկլը բաւականանալով թուղթը հայերին, առանց սպասելու Կիւրեղի կարծիքին: Բայց, անտարակոյս, զգուշութեան համար ձեռնպահ է մնում որեւէ ակնարկ անել Թէոդորի հասցէին:

Այս անցուդարձին վերաբերեալ վաւերագիրները, դժբախտաբար, կորած են մեծ մասով: Մնացել են միմիայն Պրոկլի թուղթը հայերին յոյն, հայ եւ ասորի լեզուներով. մնացել են նաեւ Ակակի թղթերը հայոց եւ նրանց պատասխանները միմիայն հայերէն:

Լատին մատենագիր Լիւբերատը, ինչպէս երեւում է, ունեցել է իր տրամագրութեան տակ կորած վաւերագիրներից շատերը եւ չի զւացել հակիրճ բայց բովանդակալից հաշիւ տալ իր երկի մէջ: Շնորհապարտ պիտի լինենք հեռաւոր Կարթագէնի եկեղեցականին, որ անտես չի արել եւ հայոց հարցը: Սարկաւագ Լիւբերատը յիշեալ եկեղեցու կողմից մասնակցել է իր ժամանակուայ շատ ժողովների եւ ներկայ է եղել նաեւ տիեզերական Ե. ժողովին 553 թ. Թէոդոր Մամուեստացու, ինչպէս եւ Թէոդորիտի եւ Իբասի խնդիրը նոյն ժողովի քննութեան եւ ապա դատապարտութեան առարկայ եղաւ: Երեք անձերը, կամ ինչպէս ասում է եկեղեցական պատմութեան մէջ, երեք գլուխները, դատում էին առ Նեստոր ունեցած յարաբերութեան տեսակէտից: Բնականօրէն ժողովը աչքի պիտի անցնէր նրանց վերաբերեալ գրութիւններն ու թղթերը Եփեսոսեան վէճերի ժամանակից: Յետագայում նրանցից շատերը կորստեան են մատնուել եւ մասնաւոր այն թղթերը, որ նայում էին հայերիս: Լիւբերատը օգտուել է նրանցից եւ տեղ տուել իր երկի մէջ, որ ամփոփում է

եկեղեցական անցքերի պատմութիւնը 428—553 թ. վերեւ յիշեցինք, ինչ որ նա պատմում է հայոց մասին: Պիտանի ենք համարում մէջ բերել եւ նրա բուն խօսքերը բնագրով եւ թարգմանութեամբ:

Liberati diaconi Breviarium, P. L. 68, col. 963.

Nestorii sectatores... “Նեստորի աղանդակեցաւ non sapuisse nova Nestorium, sed antiquorum patrum prosecutum fuisse doctrinam et in eo tantum studii gesserunt, ut ipsa eorum volumina malitiose in Syrorum linguam et in Armenorum atque Persarum transferrent.

Sed haec ubi agnoverunt Acacius Melitenensis et Rabula Edessae civitatis episcopus... scripserunt Armeniae episcopis, ne Theodori Mopsuesteni libros susciperent tanquam haeretici et auctoris dogmatis Nestoriani, insimulanti-bus episcopis Ciliciae Rabulam et Acacium, quod hoc non ex charitate, sed ex emulatione atque contentione fecissent.

Congregati sunt ergo in unam venerabiles Armeniae episcopi et miserunt duos presbyteros Leontium et Aberium ad Proclum Constantinopolitarum episcopum, secundum morem, cum libellis suis, et uno volumine Theodori Mopsuesteni, scire volentes utrum doctrina Thodori an Rabulae et Acacii vera esse probaretur.

Itaque Proclus accipiens Armeniae episcoporum libellos et illud Theodori volumen, diligentius utraque examinans, tomum Armeniis scripsit et destinavit, in quo posuit, ad interimendas Nestorianorum ver-sutias, qui duas in Christo inducunt personas, „unum de trinitate incarnatum“,

“Նեստորի աղանդակեցաւ... ասում էին, որ Նեստոր նոր բան չէ քարոզել, այլ հին հայրերի վարդապետութեան է հետեւել: Եւ այնքան եռանդ թափեցին, որ մինչեւ անգամ նրանց իսկ գրուածները չարամտօրէն թարգմանեցին ասորի, հայ եւ պարսիկ լեզուներով:

Բայց երբ այս իմացան Ակակ Միլետոնացին եւ Եդեսիայի եպիսկոպոսը Ռաբուլ... գրեցին հայոց եպիսկոպոսներին, որ չընդունեն Թէոդոր Մամուեստացու գրքերը, իբր հերձուածողի եւ Նեստորեան վարդապետութեան հեղինակի: Մինչդէռ Կիլիկիայի եպիսկոպոսները ամբաստանում էին Ռաբուլին եւ Ակակին, որ նրանք այդպէս են վարուել ոչ սիրով, այլ նախանձից եւ չարութիւնից գրուած:

Արդ ժողով են գումարում հայոց պատուարժան եպիսկոպոսները եւ երկու երէց են ուղարկում Ղեւոնդիոս եւ Աբերիոս, Կոստանդինուպոլիսի եպիսկոպոսի Պրոկլի մօտ, ըստ սովորութեան, իրենց թղթով եւ Թէոդոր Մամուեստացու գրուածով, կամենալով վերահասու լինել արդեօք որն է ընդունել իբր ճշմարիտ Թէոդորի թէ Ռաբուլի եւ Ակակի ուսմունքը:

Այսպէս Պրոկլը ստանալով հայ եպիսկոպոսների թուղթը եւ Թէոդորի գրուածը, ուշի ուշով քննեց երկուսն էլ, եւ յետոյ նամակ գրեց հայերին, որի մէջ ի ջնջուած Նեստորականների նենգութիւնների, որոնք “զերկուս ի քրիստոս մուծանին անձինսդ, դրօշմում է” “մինն յերրորդութենէ մարմնացեալ”

quem et direxit Joanni Antiocheno per Theodorum diaconum suum, continentem subter capitula ab haereticis prolata; expetens ab eo, pro comuni fide servanda, ut cum suo concilio eum susciperet et subscriberet.

Joannes autem et qui cum eo erant congregati episcopi, legentes tomum et ejus laudantes compositionem, subscripserunt in eo et Proclo transmissurunt...

Sed Basilius quidam diaconus sumens tomum Procli quem Armeniis scripserat, Alexandriam venit et Armenorum libellos suis libellis annexens, obtulit Cyrillo ejusdem urbi antistiti...

Itaque Basilius diaconus Constantinopolim veniens libellos composuit et archiepiscopo Proclo porrexit, associans cuncta quae ante hac Cyrillo archiepiscopo obtulerat.

Proclus vero iam destitaverat tomum suum Armeniis, in quo tomo nullam facit de Theodoro reprehensionis mentionem.

Quod cognoscens Basilius scripsit libellum in quo docuit libros Theodori vitandos, sicut Arii et Eunomii blasphemias...

Post haec autem occasione accepta surrexerunt quidam monachi ab Armenia Apollinaris sectatores duo vel tres (sicut refert Joannes Antiochenus in epistola sua) portantes excerpta capitula, ut dicebant, delibris Theo-

դորկը նամակն ուղարկում է Յովհաննէս Անտիոքացուն իր թէոդոր՝ սարկաւագի ձեռքով, որը պարունակում էր նաեւ պաշտօնական չեղետիկոսքաղուածներ հերետիկոսներին, եւ խնդրում է նորանից, որ յանուն ընդհանուր հաւատի պահպանութեան նա իր եկեղեցուն հետ պաշտպան կանգնի եւ ստորագրի:

Յովհաննէսն իր ժողովական եպիսկոպոսների հետ միասին կարդալով Պրոկլի նամակը հաւանեցին նրա շարադրուածը, ստորագրեցին եւ դարձրին Պրոկլին:

Բայց մեզ վասիլ (Բարսեղ) սարկաւագ, վերցնելով Պրոկլի նամակը, որ զրուած էր հայոց, մեկնեց Ալեքսանդրիա եւ հայոց թուղթն իր գրութեան հետ ներկայացրեց կիւրեղին, նորէն քաղաքի առաջնորդին, ինչ որ զրանից վե-

լասիլ սարկաւագը վերադառնալով կոստանդնուպոլիս, կազմեց մի թուղթ պրոկլի, կեցեալ նրան պիսկոպոսին, կցելով նրան այն ամենը, ինչ որ զրանից յայն առաջ ստացել էր կիւրեղից:

Սակայն Պրոկլն արդէն զրկել էր իր թուղթը հայերին, որի մէջ թէոդորի վերաբերեալ ոչ մի յանդիմանական յիշատակութիւն չէր արած:

Այս բանը իմանալով վասիլը մի թուղթ գրեց, որով յորդորում էր խորշել թէոդորի գրքերից այնպէս, որպէս Արիոսի եւ Եւոմիոսի ամբարշտութիւնից:

Այնուհետեւ առթիւ օգտուելով եւսն Հայաստանում եղեւ մի վանականներ, ինչ քանի մի վանականներ, երկուսն էլ հետեւորդ, երկուսն էլ հոգի (ինչպէս կու թէ երեք Յովհաննէս հաղորդում էր նամակները Եւստիքացիին իր նամակում) եւ առնելով իրենց հետ քաղուածներ, ինչպէս

dori Mopsuesteni, vel aliorum sanctorum patrum, qui in illo tempore, sicut diximus, contra Apollinarem scripserant: et intrantes regiam civitatem et multorum sortidantes auditum calliditate sua omnia perturbabant.

Deinde circumeuntes totius Orientis civitates et universa monasteria, damnanda esse cum auctoribus clamabant accusantes ea Nestoriam sensu fuisse conscripta: „quia si Nestorius juste damnatus est, damnentur et ista, dicebant, cum suis auctoribus“.

Հիմք չկայ բնաւ կասկածելու լատին սարկաւագի ճշմարտախօսութեանը ոչ մի կէտում, ոչ մի տողում: Ազգային աղբիւրները, որքան եւ պակասաւոր, հաստատուն կռուան են տալիս ստուգելու եւ լուսաբանելու օտարի տեղեկութիւնները:

Մեկնալով եպ. Ակակն իր թղթում գրում է՝ «զահի հարեալ թէ գուցէ եւ ի ձեր եկեղեցիս արատ գտեալ ճարակեցի, լաւ համարեցաք ազդել առ ձեզ զհասարակաց ազգուան խորհելով»: Խօսքը նեստորականութեան մասին է: Թղթի վերջում պարզում է Ակակն իր քայլի իսկական շարժառիթը:

«Բայց մեզ երկուսը է թէ՛ գուցէ ի Թէոդորեա Մամուեստեայ ուրմանէն աշակերտեալ որ գտցի եւ ի չար ժանգէն Նեստորի ի միամիտ անձինս ազդիցէ: Զի զնորա մնացեալ գրեանն իրրեւ խնդիրս այս յայտնեցաւ եւ մանաւանդ որ վասն մարմնախառնին գրեալ էր, Վճիւ հրամանի ետուն սուրբ աշխարհաժողով եպիսկոպոսացն որ յեփեսացոց քաղաքին եղեւ ի մի վայր ժողովել զբնաւ գրեանն եւ այրել: Արդ փոյթ լիցի ձեզ առանց պղտորութեան զհաւատսն պահել, զի կատարեալ զարգարութիւնն անապական ընկալիք»¹:

Պրոք. Ն. ԱԴՈՅՑ

Պարսկա:
(Շարունակելի):

¹ Գիրք Թղթոց, էջ 14:

¹ Յովհաննէս Անտիոքացիի Պրոկլին գրած նամակում անուանում է սարկաւագին թէոդորոսիս (diacono Theodosio) P. G. 65, col. 877: